

Ż Y C I E N A U K O W E

Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej „«Za krew przelaną dla Ojczyzny, za ofiary naszych żyć». Podziemie niepodległościowe w walce z reżimem komunistycznym”, Bełchatów, 20 V 2016 r.

20 maja br. w Muzeum Regionalnym w Bełchatowie odbyła się konferencja naukowa „«Za krew przelaną dla Ojczyzny, za ofiary naszych żyć». Podziemie niepodległościowe w walce z reżimem komunistycznym” zorganizowana przy współudziale Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych (UdSKiOR) oraz Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim (dalej UJK). W spotkaniu udział wzięli historycy z różnych ośrodków naukowych w Polsce, m.in. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej KUL), Politechniki Warszawskiej, UJK w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Uniwersytetu Łódzkiego (dalej UŁ) oraz Polskiej Akademii Nauk (dalej PAN) i Instytutu Pamięci Narodowej (dalej IPN).

Konferencję otworzył organizator spotkania dr Dariusz Rogut (UJK), dyrektor Muzeum Regionalnego w Bełchatowie, który po krótkim powitaniu oddał głos ks. arcybiskupowi metropolie łódzkiemu Markowi Jędraszewskiemu. W kilku słowach ks. arcybiskup podkreślił rolę żołnierzy antykomunistycznego podziemia w dążeniu do wolności. Podziękował przybyłym prelegentom za prowadzone badania. Wyraził nadzieję, że spotkanie pozwoli na odkrycie prawdy obiektywnej dającej większe poczucie wolności i odpowiedzialności za Polskę. W dalszej kolejności odczytano list współorganizatora konferencji, kierownika UdSKiOR Jana Kasprzyka.

Merytoryczną część spotkania otworzył D. Rogut, oddając głos prof. PW dr. hab. Bogusławowi Kopce, który w swym wystąpieniu poruszył tematykę losów *Żołnierzy podziemia niepodległościowego z perspektywy wytycznych kierownictwa resortu Bezpieczeństwa Publicznego*. Referent przedstawił strukturę I Departamentu (kontrwywiad) MBP, w którego strukturach 20 IV 1945 r. powołano samodzielny Wydział do Walki z Bandytyzmem — jednostkę stworzoną do fizycznej „likwidacji band” przy pomocy Wojsk Wewnętrznych, MO oraz „najbardziej oddanej demokracji ludności miejscowej”. Przekształcony na początku stycznia 1946 r. w „operacyjny Departament Walki z reakcyjnym podziemiem” (Departament VII MBP), przemianowany 25 marca tego roku na Departament III MBP, przyniósł jakościową poprawę w rozpracowywaniu antykomunistycznej konspiracji niepodległościowej. Referent podkreślił, iż znaczący przełom w walce z polskim podziemiem niepodległościowym resort bezpieczeństwa mógł odnotować dopiero z chwilą wejścia w życie drugiej ustawy amnestyjnej z 22 II 1947 r., która miała charakter typowo policyjny.

Wówczas to organy bezpieczeństwa w pełni świadomy (przygotowany) sposób wykorzystwały zebrany przez siebie materiał. Nastąpiło szybkie rozbięcie istniejących struktur podziemia przy stosunkowo niewielkim wysiłku własnym. Mimo że do 1948 r. komunistom udało się rozbić podziemie, a ostatecznie zlikwidować pozostałe oddziały partyzanckie, w resorcie bezpieczeństwa zaistniało wiele problemów związanych z przepływem informacji, koordynacją działań pomiędzy poszczególnymi jednostkami i instytucjami, zwłaszcza UBP, KBW i MO. Referent wymienił przykłady błędów popełnianych w działalności operacyjnej. Wspomnił o próbach eliminacji „niedoskonałości” przez centralę resortu w postaci organizowania niezliczonych narad, szkoleń oraz wydawania coraz liczniejszych rozkazów, instrukcji, zarządzeń, etatów, broszur itp. Podkreślił jednak, że wysiłki związane z zapanowaniem nad bałaganem organizacyjnym nie przynosiły oczekiwanych skutków, choć w trakcie pracy operacyjnej resort bezpieczeństwa odnotowywał regularnie na swym koncie sukcesy w walce z podziemiem niepodległościowym.

Mało znaną tematykę w referacie *Po drugiej stronie barykady. Działania Wojska Polskiego przeciwko polskiemu podziemi niepodległościowemu na obszarze Okręgu Wojskowego nr VI Łódź w latach 1945–1946* zaprezentował prof. Witold Jarno (UŁ). Referent określił ramy administracyjne powstałego w kwietniu 1945 r. okręgu, który obejmował obszar województwa kieleckiego i łódzkiego. Analogicznie do pozostałych obszarów w kraju jednostki wojskowe stacjonujące na jego terenie brały udział w akcjach przeciwko oddziałom polskiego podziemia niepodległościowego. W związku ze zbliżającym się referendum w czerwcu 1946 r. władze zintensyfikowały działania, wykorzystując do tego celu znaczne siły. Według wyciecznych z 4 czerwca w różnego rodzaju akcjach w skali ogólnopolskiej uczestniczyło około 110 tys. ludzi, spośród których prawie 15 tys. zostało skierowanych do działań na obszarze OW VI. W sierpniu 1946 r. bezpośrednią walkę z podziemiem zbrojnym prowadziło na terenie kraju 146 improwizowanych grup operacyjnych liczących łącznie prawie 11 tys. osób, z czego piętnaście grup liczących łącznie 740 ludzi działało w OW VI. Spośród nich cztery grupy — liczące łącznie 320 żołnierzy WP — stanowiły wojskowe grupy operacyjne.

Drugą część konferencji, kierowaną przez dr Ewę Rzeckowską (KUL), referenci poświęcili tematyce regionalnej. Z problematyką Konspiracyjnego Wojska Polskiego zapoznał słuchaczy dr Tomasz Toborek (IPN Łódź). W wystąpieniu *Konspiracyjne Wojsko Polskie 1945–1955* opisał okoliczności powstania jednej z największych organizacji antykomunistycznego podziemia w Polsce. Zaprezentował podział administracyjny struktury konspiracyjnej, nakreślając jej stan liczebny w poszczególnych okresach istnienia. W swoim wystąpieniu szczególną rolę przypisał kpt. Stanisławowi Sojczyńskiemu „Warszycowi” jako twórcy konspiracji i człowiekowi, wbrew komunistycznej propagandzie, o nieskazitelnym wizerunku, skazanemu 17 XII 1946 r. w procesie pokazowym na karę śmierci. Wyrok wykonano 19 II 1947 r.

Kolejny referent, dr Dariusz Rogut (UJK), zaprezentował dzieje oddziału zbrojnego KWP pod dowództwem por. Bolesława Janeckiego „Błękitnego”, działającego na obszarze byłego powiatu łaskiego w obrębie miejscowości: Łask, Widawa, Szczerców, Bełchatów i Pabianice. W wystąpieniu *Obwód „Buki” Konspiracyjnego Wojska Polskiego (Łask, Żelów, Bełchatów)* przybliżył okoliczności powstania oddziału i jego strukturę konspiracyjną. Referent zaznaczył, iż w skład obwodu wchodził doświadczeni byli żołnierze AK i ROAK. Wiele uwagi poświęcił postaci por. Jana Nowaka „Cisa-Troi” (dowódcy oddziału Samoobrony i Ochrony Społeczeństwa) oraz szefów wywiadu Władysławowi Rozpędskiemu „Renowi” (obszar Żelowa) i Kazimierzowi Nowickiemu „Korzeniowi” (teren Pabianic i Łasku), którzy stworzyli doskonale rozbudowaną sieć łączności kurierskiej i współpracowników KWP. Mimo to jesienią 1946 r. obwód został zlikwidowany przez resort bezpieczeństwa, przy znaczącej współpracy agenta Informacji Wojskowej Zygmunta Lercela kpt. „Z-24”, podającego się za zdemobilizowanego żołnierza Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Drugą część spotkania zamknęło wystąpienie Pawła Wąsa *Działalność Konspiracyjnego Wojska Polskiego w powiecie piotrkowskim — batalion „Żniwiarka”, „Biwaki”*. Referent przedstawił w nim historię jednej z najaktywniejszych jednostek KWP pod dowództwem por. Jana Rogulki „Grotą” — dotychczasowego adiutanta „Warszyca”. Batalion „Żniwiarka” został utworzony na mocy rozkazu z 4 XII 1945 r. z inicjatywy byłych żołnierzy 25 pp AK, m.in. Wacława Kuśmierczyka „Toma” oraz Henryka Trojanowskiego „Pajaka”. W szczytowym okresie istnienia oddział liczył 240 żołnierzy. 1 VI 1946 r. kryptonim batalionu zmieniony został na „Biwaki”. Szczególnie licznie reprezentowana była w jego szeregach dobrze przeszkolona kadra z 27, 74 i 25 pp AK. Seria spektakularnych sukcesów KWP, zwłaszcza rozbięcie aresztu PUBP w Radomsku w nocy z 19 na 20 IV 1946 r., wywołała zmasowaną akcję pacyfikacyjną wymierzoną w członków organizacji. W akcjach odwetowych połączone siły łódzkiego WUBP i WBW wspierane przez NKWD zorganizowały udane zasadzki w Piotrkowie Trybunalskim. W jednej z nich ujęto por. „Grotą” oraz jego najbliższych współpracowników. To oczywiście sparaliżowało działalność struktur KWP.

Trzecią część spotkania, poprowadzoną przez prof. B. Kopkę, poświęcono problematyce działalności polskiego podziemia niepodległościowego na terenie innych obszarów Polski. Otworzył ją prof. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej dr hab. Tomasz Balbus (IPN Wrocław) wystąpieniem *Oddział ostatniego „Jurandowca” na Wileńszczyźnie, Stanisława Czeszumskiego „Edka” (grudzień 1944–czerwiec 1945 r.)*. Referent przybliżył losy st. sierż. Stanisława Czeszumskiego „Edka” oraz kilku jego podkomendnych. Większość oddziału Czeszumskiego została rozbita 2 VI 1945 r. we wsi Nowosady (koło Bujwidz) przez jednostkę pozorowaną NKGB (udającą Rosjan zbiegłych ze służby niemieckiej), która wymordowała także mieszkańców wsi. „Edek” z częścią swoich podwładnych (dwudziestoma osobami) zdołał wydostać się z okrażenia. Na początku lipca 1945 r. ujawnił się wraz z nimi w siedzibie NKGB w Wilnie. Następnie współpracował z kontrwywiadem sowieckim w Wilnie. Do Polski wyjechał w październiku 1946 r. i zamieszkał na Wybrzeżu.

Wystąpienie dr Ewy Rzeczkowskiej (KUL) *„Ocalił go Dzierżyński”. Władysław Siła–Nowicki w podziemiu antykomunistycznym na Lubelszczyźnie* poświęcone zostało okolicznościom ułaskawienia zwierchnika mjr. Hieronima Dekutowskiego „Zapory”. Siła–Nowicki, jedyny z grupy „Zaporczyków”, którzy podjęli próbę ucieczki na Zachód, choć został skazany na karę śmierci, zdołał ocalić życie i na fali popaździernikowej odwilży odzyskać wolność. Referentka przybliżyła losy Władysława Siły–Nowickiego od najwcześniejszego dzieciństwa aż do śmierci. Opisała okoliczności jego uwolnienia z zakładu karnego, w tym kontakty towarzyskie o niebagatelnym znaczeniu dla sprawy. W. Siła–Nowicki spędził prawie dziesięć lat w najcięższych stalinowskich więzieniach: Rawiczu, Wronkach i Strzelcach Opolskich. Wolność odzyskał w grudniu 1956 r. Rok później został zrehabilitowany. Tamte doświadczenia zrodziły w nim moralny obowiązek. Po latach powiedział: „Moim obowiązkiem wobec społeczeństwa i państwa jest podjąć się obrony w sprawach politycznych w każdym wypadku, gdy się ode mnie takiego obowiązku zażąda”.

Tę część konferencji zamknęło wystąpienie Mileny Bykowskiej (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk) *Problematyka poszukiwań miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego 1944–1956*. Referentka przedstawiła metodologię badań historycznych w procesie identyfikacji osobniczej. Omówiła źródła niezbędne do określenia miejsc pochówku ofiar okresu powojennego w Polsce — ich ograniczenia badawcze i perspektywy wykorzystania na wszystkich etapach identyfikacji. Szczególną rolę przypisała zdjęciom lotniczym, określając je jako główne źródło pozwalające na precyzyjne ustalenie pola grobowego przy wszelkich ograniczeniach dokumentacji wytworzonej przez organa władzy „ludowej” (szefów Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa, naczelników Wydziałów Więziennictwa poszczególnych WUBP

i prokuratorów wojskowych). Skonfrontowała kwestię wykorzystania urządzenia georadarowego z powszechnymi przekonaniem, obalając mit teje metody jako „złotego środka” przy poszukiwaniu miejsc pochówku ofiar terroru komunistycznego. Podkreśliła, iż przywracanie tożsamości ofiarom komunistycznych zbrodni z lat 1944–1956 jest efektem kompilacji wielu narzędzi badawczych zapożyczonych z kilku dyscyplin naukowych: kryminalistyki, archeologii, historii, socjologii, antropologii oraz genetyki. Referentka swoje wystąpienie podsumowała stwierdzeniem, iż szybki rozwój technologii umożliwi w przyszłości wykorzystanie metod, które dziś wydają się nieosiągalne.

Konferencję „«Za krew przelaną dla Ojczyzny, za ofiary naszych żyć». Podziemie niepodległościowe w walce z reżimem komunistycznym” zakończyła ożywiona dyskusja dotycząca podziemia niepodległościowego w walce z reżimem komunistycznym. Duże zainteresowanie wzbudziła postać Władysława Siły–Nowickiego oraz „Zaporczyków” na Lubelszczyźnie. Pojawiły się również pytania dotyczące procesu identyfikacji Stanisława Sojczyńskiego „Warszyca”, którego miejsce pochówku pozostaje do dziś nieznane. Milena Bykowska przedstawiła problematykę związaną z poszukiwaniem szczątków założyciela KWP, podkreślając, iż okres 1944–1947 pozostaje wciąż najtrudniejszym wyzwaniem dla badaczy zajmujących się tą tematyką ze względu na braku źródeł (dokumentacji resortowej oraz relacji świadków).

Milena Bykowska
Szczecin